

Mátay Mónika (szerk.): Kőszegi történetek.

(Beszélő városok sorozat.) Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete, Kőszeg, 2019. 259 old.

Epizódok, fejezetek, történetek egy város, Kőszeg életéből, előre- és visszagugorva különböző korokba, a 17. századi katolikus templomfoglalás és egy 2019-es érettségi találkozó között. Vajon megszületik-e bármiféle város-történeti többlet, ha az elmaradhatatlan Ottlik Géza, Kristóf Ágotán és iskola-portrékon felül egymás után kapunk tudósításokat itteni császári és főhercegi vizitekről, bálházi Liszt-koncertről, Kodály-látogatásról, a később hírnevet szerzett fiatal író grafológus-lélekgyógyász szélhámoskalandjáról, a városba házasodó angol kémnőről, s az első színházi rendezőnőről, aki német ügynökként bukott le? Ha megtudjuk, hogyan lett az utolsó Habsburg király szárnysegédje nagy adófizető és a helyi tűzoltóság hőse, miképp váltak félrelépések és megcsalások a helyi politikai küzdelmek részévé, hogyan került a napóleoni háborúk legkeményebb fejű magyar huszárijának híres koponyája a bécsi anatómiai múzeumba? Ha sorra megismerkedünk a napló- és helytörténet-író apátplébánossal, a tenisz- és tarokk-őrült, naplóíró latintanárral, a genetika juhtenyésztő atyjával, a hazai síkultúra ornitológus prófétájával, az első magyar származású zsidóval, aki nemességet és osztrák lovagi címet kapott érdemeiért, vagy a Morvaországból áttelepült kántorral, akiből templomi kórusvezető, énektanár és hazafi vált? S hozzátesznek-e mindehhez bármit a fellillanó, rövid életképek: a templomi kórus kottatárába 1942-ben bekerült, szögletes vaddisznót ábrázoló gyermek-

rajz históriája; az eset, amikor a Rákosi-portré megcsúfolásának gyanújába egy padban felejtett biciklipumpa keveri a később akadémikussá lett kisdíakot; vagy az időközben Amerikába emigrált szemészprofesszor fiának kevés reménnyel kecsegtető küzdelme, hogy haláltáborba hurcolt rabbi nagyapjának legalább a megmaradt könyveit sikerüljön megmenteni? S ahogy az embereknek, az épületeknek, a tárgyakkal, de még a határnak és a Gyöngyös-patak vizének is saját szerepe és története van, a Jézus Szíve-templomtól a Szentháromság-szobron és az árvaházon át a harangokig.

Egy idő után azt vesszük észre, hogy nevek, helyek, épületek ismétlődnek és keresztezik egymást. Rendre felbukkan a Jurisics tér valamelyik háza, a verbita Misszióház, egy-egy Chernel fiú, „Tapi bácsi”, a legendás tanár, vagy Székely László atya. Igen, az aprócska részletekből elkezd kirajzolódni valami különleges, varázslatos egész – amit inkább csak érezni lehet, de megragadni elég nehéz. Szinte életre kel Richard Rodger szép megfogalmazása, aki szerint „a város [...] kaleidoszkópszerű és sűrített emlékezet, amely épületeivel, tereivel, színeivel és szerkezetével mintegy összegzi a városlakók megélt tapasztalatait. [...] Ezek] értékeket szimbolizálnak, hagyományokat visznek tovább, jelentést hordoznak.”¹

¹ Rodger szavait Bácskai Vera várostörténet-írással foglalkozó előadásának interneten elérhető szövegéből idéztük: Bácskai Vera 2010: *A magyar várostörténet-írás a 21.*

S hogy miként segíthetnek e (város-politikai és -fejlesztési szempontból is lényeges) jelentések megfejtésében a várostörténeteszek? Induljunk el lát-szatra nagyon távolról!

Kezdetben voltak a *városkrónikák*, amelyek szorgos aprólékossággal számoltak be arról, hogy milyen jeles, megörökítésre érdemes, bizarr és lényegtelen események történtek egy adott időszakban. Aztán a 19. század végétől megjelentek a *városbiográfák*, amelyek az öntudatosodó városi polgárok számára és az ő igényeiket kielégítve mesélték el egy-egy város történetét, annak alapításától a kötet megírásának az évéig, tipikusan a helyi értelmiség valamelyik írástudó és vállalkozó kedvű képviselőjének a tollából. Aztán a helytörténetíró iskolaigazgatókat, tanárokat, plébánosokat, jogászokat felváltották a levéltárosok és a szaktörténeteszek, akik terjedelmes, olykor többkötetes *városmonográfiákban* foglalták össze a város fejlődését, külön fejezetekben tárgyalva a természetföldrajzi, őstörténeti, településszerkezeti-építészeti, gazdasági, politikai, társadalmi és kulturális vonatkozásokat.²

Eközben (éppen a városkrónikák és a városbiográfák világával szemben) megszületett a *várostörténet-írás* is,

a történetész-céh izgalmas és „saját jogú” vállalkozása arra, hogy a város mint általában vett történeti tárgy, az urbanitáshoz kötődő jelenségek, egy-egy várostörténeti korszak vagy probléma szaktudományosan megragadható és feldolgozható legyen. A várostörténet-írás története (mert már az is van neki) az időben előre haladva egyre összetettebbé, sokszínűbbé váló kutatói érdeklődésről és programokról mesél. A történeteszek viszonylag hamar eljutottak oda, hogy a városokat immár nem önálló létezőnek, hanem egyre átfogóbb környezetekre értelmezett városhálózatok részének tekintik.

A különböző várostörténeti megközelítések felolvadtak egy egyetemes és összehasonlító várostörténeti irányzatban, amelyre válaszul más társadalomtudományok fordulataihoz kapcsolódva félszáz éve megfogalmazódott az *új várostörténet* (new urban history) programja is. Ez a korábbi időszakhoz képest három irányban bővítette a kutatásokat: utat nyitott a szociológiai megközelítésmódnak, az elemzésekbe bevonta a kvantifikálható forrásokat, és elvárta a közelítést a mindennapi élethez, az átlagemberek életviszonyainak nagyobb felbontású ábrázolásához. A városok mikrotörténelméhez.³

század elején. Elhangzott 2010. szeptember 23-án a 17. Szabolcs-Szatmár-Beregi Nemzetközi Levéltári Napokon Nyíregyházán, 4 (http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/Bacskai_Vera0802i.pdf – utolsó letöltés: 2020. február 16.

² E három szakasz részletesebb áttekintését megtalálhatjuk például Bácskai Vera kiváló szakkönyvében (Bácskai Vera 2002: *Városok Magyarországon az iparosodás előtt*. Osiris, Budapest).

³ Minderre lásd például Gyáni Gábor tanulmányát (Gyáni Gábor 1978: A várostörténetírás új irányzatai. A New Urban History. *Történelmi Szemle* [21.] 3–4. 588–600), az általa szerkesztett tanulmánykötetet (uő [szerk.] 1995: *A modern város történeti dilemmái*. Csokonai Kiadó, Debrecen), valamint „A városbiográfia és a mikrotörténet” című tanulmányát (In: Vonyó József [szerk.] 2003: *Várostörténet, helytörténet*. Pécs Története Alapítvány, Pécs, 19–28).

Az új várostörténet új témák egész sorát hívta életre, az egészségügytől a gyermekkoron, a közlekedésen, valamint a nők helyzetén át egészen az infrastruktúra (gáz, víz, villany, telefon) és a városi intézmények fejlesztésének különböző korszakaiig. Ha egy téma hirtelen felértékelődött a világ történetírásában, akkor azt azonnal követte annak városi alakváltozata is: így kerültek előtérbe a városi kertek, a különböző városok alkalmazkodási megoldásai a szélsőséges klímaviszonyokhoz, a városi hálózatok vagy éppen a városi információ-építészet kezdetei. S miközben emiatt egyre több lett az izgalmas résztéma, és egyre specializáltabbá váltak a kutatók, az eredmények értelemszerűen egyre kevésbé szóltak a saját városuk története iránt érdeklődő laikus olvasókhoz, hiszen a tanulmányokat és a könyveket a szerzők javarészt szűk szakmai közösségeik számára írták.

Mindebből azonban nem sokat lehetett érezni magukban a városokban, mert a történeti szakirodalom termelésének irányaitól függetlenül számos izgalmas fejlemény életben tartotta az érdeklődést a helyi múlt iránt. A középiskolai történelemoktatásban sok helyütt fejlődött modullá, tantervi anyaggá a saját település története, olykor családtörténeti stúdiókkal párosulva. Az internetnek köszönhetően pedig számtalan digitális dokumentum, régi fénykép, képeslap, napló és visszaemlékezés vált elérhetővé és nyilvánossá, és ezek köré egyre-másra szerveződtek olyan *emlékezetközösségek*, amelyeknek tagjait utcák, terek, hidak, boltok, éttermek, lakóépületek, sportpályák, sportklubok, közlekedési

eszközök, kilátók, szobrok, víztornyok, magtárak, malmok és malomtavak, műhelyek és mesterségek, vásárok és ünnepek, határjárások, szokások, kertek, kapudíszek, üvegablakok vagy éppen legendás városlakók iránti érdeklődésük kötötte, illetve köti máig össze. Személyükben érintett polgárok közös erővel törekszenek arra, hogy településük múltjának egy-egy darbjáról gyarapodjanak az ismeretek, megőrződjenek az épületek, a tárgyak és a dokumentumok, és magas szintű feldolgozásig jutva maradjon ébren irántuk a figyelem. A szaktörténészek is tudják már, hogy nem bújhatnak el a levéltárba: szövetséget kell kötniük az emlékek eleven hordozóival (illetve a helytörténet lelkes, amatőr kutatóival), akik önkéntesként tudnak segíteni az egyszerre gyötrelmes és izgalmas rekonstrukciós küldetésekből.

S ha most innen, a lakók felől pillantunk ismét a várostörténeti hagyományra, azt látjuk, hogy az *ismeretminimumot* felhalmozó kezdek után a második szakasz, a városbiográfiák népszerűsítéssé párolt tartalmi már az *identitás* megalapozását tudták szolgálni – miközben újabb és újabb részleteket, adatokat illesztettek a korábbiak mellé, egyre nagyobb felbontásban. Így érkezünk el a mostani, harmadik korszakhoz, amely a korábban kicsiszolt ismeretdarabkákból kiindulva immár személyessé tudja tenni a viszonyt a múlthoz. Ki-ki magához húzza, értelmezi, interpretálja a számára jelentéssel bíró historikus tárgyakat. Saját nézetei és vélekedései alapján rendel értelmet eseményekhez, horgonyoz jelentést épületekhez, ismer fel érté-

ket tárgyokban, követ együttérzően sorsokat és embereket – feloldva ezt a sok mindent az *örökségérzelmek* gyűjtőmedencéjében.

A *Kőszegi történetek* című kötet szerzői (Mátay Mónika, Söptei Imre, Trádlér Henrietta, az „irodalomfelelős” Bokányi Péter és a „zenefelelős” Mizsei Zoltán) mesterien egyensúlyoznak a két olvasóvilág között. Miközben a kőszegi polgárok is örömmel és izgalommal lapozgathatják az egyes fejezeteket, a történészek számára is otthonosak az etűdök, amelyek

egy-egy adatát ki-ki forrásként használhatja a maga kutatási témáihoz.

Az igényes kiadvány Bariska István lektorálásával, a *Beszélő Városok* sorozatot gondozó kőszegi műhely (a Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete) szakmai programjának részeként jelent meg. A tájékozódást alapos név- és tárgymutató, valamint képjegyzék segíti. Már is előkészület alatt áll egy keszthelyi folytatás, s talán a jövőben más dunántúli városok is kedvet kapnak hasonló, rendhagyó helytörténeti válogatások elkészítéséhez.

Z. Karvalics László